

Állami és nemzeti kötődések a kárpátaljai regionális politikában

1918. december 1-jével felállított, Budapest székhelyű kormánybiztosság Szabó Oreszt¹ vezetésével kapta feladatul „a magyarországi rutén nemzet” önrendelkezési joga gyakorlásának előkészítését a Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes és Abaúj-Torna vármegyékre kiterjedő területen. A ruszinság lojális képviselőivel való egyeztetés után² december 25-én az Országos Törvénytárban kihirdették a december 21-én kelt X. Néptörvényt „a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról”.³ A központ Munkács, a kormányzati szervek a törvény életbe léptetése után a Budapesten székelő ruszka krajnai minisztérium, illetve a helyi kormányzóság. A ruszka krajnai ügyek minisztere Szabó Oreszt, a kinevezett kormányzó Avgusztin Stefán.⁴

A tanácsköztársaság idején megyei direktóriumok alakultak: beregi (központja: Beregszász), ugocsi (Nagyszőlős), máramarosi (Huszt) és ungi (Csap). Szinte minden településnek volt helyi direktóriuma. Ruszka Krajna népbiztosa március 24-től Avgusztin Stefán lett, aki munkácsi képviselőjének nevezte meg Kaminszky József⁵ ügyvédet. Április 29-re a csehszlovák és a román katonai megszállás a régióban véget vetett a tanács hatalomnak (40 napig állt fenn, március 21-től).⁶ A tanácsköztársaság június 23-án elfogadott alkotmánya még kitért arra, hogy a „ruszin többségű magyarországi összefüggő kerületeket” „ruszin nemzeti kerületeknek ismeri el” (87. §).⁷

1 Szabó Oreszt (1867–194?) Budapesten szerzett jogi diplomát, vármegyei, majd belügyminisztériumi tisztviselő volt. 1918 decemberétől 1919 márciusi lemondásáig a ruszin ügyek minisztere. Utána visszavonultan élt. 1939-ben hallatott még magáról a Ruszinföld autonómiájáról szóló írásával.

2 A december 10-i budapesti tanácskozásról beszámolt a Pesti Hírlap 1918.XII.14-i számában.

3 Magyar Törvénytár. 1918. évi törvények és néptörvények. Franklin Társulat, Budapest, 1919. 214–215.

4 Avgusztin Stefán (1877–1944) A budapesti és a kolozsvári egyetemen hallgatott jogot, majd Rahón volt ügyvéd. A Károlyi-kormány idején Ruszka Krajna kormányzójává nevezték ki. A tanácsköztársaság idején népbiztos volt. 1919–1924 között Lengyelországban élt emigrációban, majd hazatért Kárpátaljára és belépett a kormányzó agrárpártba. 1925–1929 között a csehszlovák parlament képviselője volt, a továbbiakban ismét Rahón ügyvédkedett.

5 Kaminszky József (1878–1944) A budapesti és a kolozsvári egyetemen tanult, jogi diplomát szerzett. 1915-ben behívták az osztrák-magyar hadseregbe, orosz fogságba esett, rövid idő múlva házitanító lett Szibériában. A breszti béke után hazatért. Szabó Oreszt ruszin miniszter titkára lett. A csehszlovák időszakban többször váltott pártot, 1924–25-ben parlamenti képviselő volt. Közíró, újságíró. 1939 júniusában a magyar parlament felső házána lett tagja.

6 Встановлення радянської влади на Закарпатті у 1919 р. Ред. І. Гранчак. Ужгород, 1989.

7 A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya. In: Tanácsköztársasági Törvénytár. V. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei. 1919. VI. 10. – VI. 30. 21.

1918. november 8-án Kőrösmezőn a település és a környező falvak lakói határozatot hoztak a Huculföld Ukrajnához csatolásáról. December 22-én azonban a magyar katonaság bevonult Kőrösmezőre. A Néptanács tagjai a hegyekbe menekültek, majd a január 7-ről 8-ra virradó éjjel felkelést szerveztek Kőrösmezőn. Január 13–17. között fegyverrel elfoglalták a Rahói járást. A továbbnyomulást a román hadsereg állította meg. Május elején, amikor a román hadsereg megindult Rahó irányába, a Hucul Néptanács harc nélkül feladta az addig ellenőrzött területet.⁸

1918. január 18-án megnyíló párizsi békekonferenciára a csehszlovák kormányt képviselő E. Beneš és K. Kramář – mind a magyar, mind az ukrán irányzatot, de tulajdonképpen a kárpátaljaiakat általában kirekesztve – a ruszinok képviselőjére Gregory Zhatkovych-ot⁹ és Julij Gardosh-t, az Amerikai Ruszin Néptanács küldötteit és Anton Beszkidet,¹⁰ az Eperjesi Ruszin Tanács elnökét hívta meg. Mindhárman február 13-án érkeztek a helyszínre, ahol Közös Bizottságot alakítottak a ruszin érdekeknek a békekonferencián való képviselőjére, a csehszlovák kormánnyal való tárgyalásokra. Március 12-én a párizsi békekonferencián jóváhagyólag vették tudomásul a csehszlovák követeléseket, többek között Kárpátaljára vonatkozóan.

1919. május 8-án a már csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok Avgusztin Volosin¹¹ elnökletével tartott közös gyűlésükön megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot, melynek elnöke Anton Beszkid lett. A Tanács kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást.

⁸ A résztvevők visszaemlékezései: С. Клочурак: *До волі. Ужгород*, 1992.; В. Піпаш: *Республіка з нашої долі*. In: *Закарпатська правда*, 1992. IV. 29.

⁹ Gregory Zhatkovych (1886–1967) Kárpátalján született, ötéves korában került az Egyesült Államokba. A General Motors jogtanácsosa volt. Politikai tevékenységet nem folytatott egészen addig, míg a Ruszinok Amerikai Néptanácsa felkérte a kárpátaljai ruszin földdel kapcsolatos memorandum összeállítására és a szövetség képviselőjére a W. Wilson elnökkel folytatott tárgyalásokban. Egyre jobban belefolyt az ügyekbe, részt vett a párizsi béketárgyalásokon. Kárpátalja első kormányzója lett. Az USA-ba való visszatérése után ismét jogtanácsosként működött. A második világháború éveiben ismételt felvette a kapcsolatot a csehszlovák emigráns kormánnyal, támogatta Csehszlovákia visszaállítását, amennyiben a ruszinoknak a csehekkel és szlovákokkal egyenlő jogokat biztosítanak. Elítélte Kárpátalja szovjet megszállást. A későbbiekben nem politizált.

¹⁰ Anton Beszkid (1885–1933) Budapesten szerzett jogi doktorátust. Ügyvéd és jogtanácsos Budapesten, majd felvidéki városokban. 1910–1918 között az ellenzéki katolikus néppárt parlamenti képviselője volt. 1918-ban az Eperjesi Ruszin Néptanács élére került, 1919 januárjában részt vett a párizsi béketárgyalásokon, majd májusban az Ungváron létrehozott Központi Orosz Nemzeti Tanács elnöke lett. 1920-ban bankot alapított Ungváron. Innen került 1923-ban a kormányzói tisztségbe, amelyet különösebb kezdeményezőkétség nélkül töltött be.

¹¹ Avgusztin Volosin (1874–1945) Görög katolikus pap. Budapesten szerzett diplomát. Jelentős pedagógiai tevékenysége. Egyik alapítója volt a Központi Orosz Nemzeti Tanácsnak. 1919–20-ban a kárpátaljai direktórium tagja. 1923–1939 között az általa alapított keresztény néppárt élén állt, 1925–29-ben a csehszlovák parlament képviselője volt. A müncheni konferencia után az első kárpátaljai kormány államtitkára, majd második miniszterelnöke lett, az ukrán irányvonalat képviselte. A bukás után a németek által megszállt Prágában telepedett le, az Ukrán Szabadegyetem pedagógiai tanszékét vezette. 1945-ben a szovjet elhárítás egy moszkvai börtönbe hurcolta, ahol rövidesen, ismeretlen körülmények között meghalt.

Július 29-én ugyanitt megkezdődött a tárgyalás T. G. Masaryk köztársasági elnök, Antonín Švehla belügyminiszter, valamint Gregory Zhatkovych részvételével a ruszin autonóm terület igazgatásának megszervezéséről. Ugyanezen a napon a csehszlovák kormány megbízásából Ungvárra érkezett J. Breicha¹² azzal a feladattal, hogy megszervezze a polgári közigazgatást. Augusztus 20-tól hivatalosan a ruszin terület polgári igazgatásának vezetője lett (1920. április 26-ig).

1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-i szerződés¹³ értelmében a régió (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része) Podkarpatszka Rusz néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. Október 3-án a belügyminisztérium rendeletben közölte, hogy Podkarpatszka Ruszban a legfőbb hatalom a katonai parancsnok (E. Hennoque¹⁴) kezében van, illetve meghatározta a polgári közigazgatás vezetője (J. Breicha) pontos jogkörét. November 8-án E. Hennoque és J. Breicha aláírásával megjelent az Általános szabályzat (Generalny Statutum) Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról.¹⁵

November 10-én Csehszlovákia ratifikálta a saint-germaini szerződést, s ugyanezen a napon kinevezték Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumát; elnöke Gregory Zhatkovych lett. A direktóriumhoz 6 osztály tartozott: 1. elnöki és határon túli, 2. művelődési és iskolaügyi, 3. vallási, ipari és kereskedelmi, 4. igazságszolgáltatási, földművelésügyi és élelmiszerellátási, 5. belügyi, 6. pénzügyi. A közigazgatási beosztás szerint a terület 4 zsupából állt: Ungvári – hozzá tartozott az Ungvári, Perecsenyi, Szerednyei, Nagybereznai járás, Munkácsi – Munkácsi, Dolhai, Szolyvai, Oroszvégi, Alsóvereckei, Volóci járás, Beregszászi – Beregszászi, Huszti, Ilosvai, Kaszonyi, Nagyszőlősi járás és Máramarosi zsupa – Rahói, Nagybocksói, Técsői, Taracközi járás.

Zhatkovych és a direktórium azonban gyakorlatilag tehetetlennek bizonyult. Február 19-én a direktórium lemondott.

Április 26-án elfogadták a Generalny Statutum módosítására vonatkozó 356. sz. kormányrendeletet. Ennek értelmében J. Breichát, a polgári közigazgatás vezetőjét felmentették tisztségéből, május 5-én pedig T. G. Masaryk köztársasági elnök Zhatkovych-ot Podkarpatszka Rusz kormányzójának nevezte ki

¹² Jan Breicha (1867–1924) cseh vasúti hivatalnok volt, mielőtt megbízást kapott a kárpátaljai polgári közigazgatás megszervezésére. Zhatkovych-csal heves vitái voltak a jogköröket illetően. Miután leváltották posztjáról, visszatért Prágába és nyugdíjba vonult.

¹³ A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés. In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 87–92.

¹⁴ Edmond Charles Adolphe Hennoque (1860–1933) francia tábornok. 1919 februárjában a francia katonai misszió tagjaként került a Felvidékre, a szlovák területek elfoglalását irányította, majd kinevezték Kárpátalja katonai parancsnokává. 1920-ban visszatért Franciaországba.

¹⁵ Szövegét l. *Ruszinok Magyar Hírlap*, 1925. VII. 7.

ideiglenes jelleggel. Az alkormányzó a cseh Petr Ehrenfeld¹⁶ lett. Zhatkovych-nak azonban továbbra sem sikerült előbbre jutnia a kormánnyal folytatott tárgyalásokban, ezért 1921. március 17-én lemondott.¹⁷ Búcsúja apropóján – visszautazott az Egyesült Államokba – július 26-án Kaminszky József, a Podkarpatszka Ruszi Földműves Szövetség ügyvezetője felszólította a többi pártot, hogy alakítsanak egységes frontot, lépjenek koalícióba az autonómia megvalósítása, a ruszin határkérdés megoldása, a nyelvről, az államjogi orientációról folytatott viták rendezése érdekében.

Zhatkovych távozása után közel két és fél éves időszak következett, amikor nem neveztek ki új kormányzót, Ehrenfeld alkormányzói minőségben intézte az ügyeket.

A közigazgatás tekintetében a fontosabb változás, hogy 1921. október 15-től életbe lépett a belügyminiszter augusztus 26-án kelt rendelete, melynek értelmében Podkarpatszka Rusz három részre (zsupára) tagolódott: 1. Ungi zsupa, székhely: Ungvár (Ungvári, Perecsenyi, Nagybereznai, Szerednyei járások, Ungvár város), 2. Beregi zsupa, székhely: Munkács (Munkácsi, Latorcai, Alsóverecsei, Szolyvai, Felvidéki, Mezőkaszonyi, Tiszaháti járások, Munkács és Beregszász város), 3. Máramarosi zsupa, székhely: Huszt (ideiglenesen azonban Nagyszőlős, amíg Huszton be nem fejeződött a hivatali negyed építése) (Huszt, Técsői, Taracközi, Nagybocksói, Rahói, Dolhai, Ökörmezői, Nagyszőlősi járások). 1923. január 31-ével a Mezőkaszonyi járás megszűnt, Mezőkaszony, Hetyen, Beregsom, Zápszony, Kisharangláb a Beregszászi; Kis- és Nagydobrony az Ungvári; Bátor, Barkaszó, Bótrágy, Szernye, Csongor, Rafajnaújfalú a Munkácsi járáshoz került. Az 1923. június 7-én kelt 113. sz. kormányrendelet szabályozta Kárpátalján a közigazgatási hatóságok működését, illetékességét, az augusztus 7-i 171. sz. kormányrendelet (kihirdetve augusztus 18-án) pedig a kárpátaljai települések jogviszonyát (kiterjesztette a szlovenszkói községi választásokról szóló 1919. január 31-én kelt 75. sz. törvény hatályát). Ungvár és Munkács rendezett tanácsú városok maradtak, Beregszászt viszont nagyközséggé fokozták le.

Az ideiglenes helyzet feloldására a Köztársasági Agrárpárt, a Földműves Szövetség, a Munkapárt, az Autonóm Földműves Párt és a Néppárt a cseh Agrárpárttal kötött megállapodás alapján egységes földműves pártba tömörült. A Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt elnökévé Kaminszky Józsefet választották meg. A párt tárgyalásokat kezdeményezett Antonín Švehla miniszterelnökkel, aminek eredményeképpen 1923. november 18-án Podkarpatszka

¹⁶ Petr Ehrenfeld (1866–1936) cseh hivatalnok, 1921–23-ban Kárpátalja alkormányzója volt. Ő végezte el a vidék gazdasági és politikai konszolidációjának feladatát. Egy pénzügyi botrány következményeként nyugdíjazták.

¹⁷ *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. III. 18.

Rusz új kormányzójává nevezték ki a párt vezetőségének egyik tagját, Anton Beszkidet. Az alkormányzó a cseh Antonín Rozsypal¹⁸ miniszteri tanácsos lett.

A konszenzus megszületése után az azt tető alá hozó Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt szinte azonnal meghasonlott. A tagság egy része úgy döntött, hogy belép a Csehszlovák Köztársasági Földműves (Agrár) Pártba, s a továbbiakban annak podkarpatszka ruszi tagozataként fog tovább működni. Az ellenzék – a volt Ruszinszkói Földműves Szövetség (Kaminszky-párt) és Autonóm Ruszin Földműves Párt (Mocskos-párt) tagjai – megalakították az Autonóm Földműves Szövetséget, melynek legfőbb programpontja az autonómia követelése volt. A párt elnökévé Iván Mocskost, ügyvezetőjévé Iván Kurtyákot¹⁹ választották. A politikai főtitkár Bródy András²⁰ lett.

1926. június 4-én megszületett a 84. sz. kormányrendelet, amely kimondta a három ruszinszkói zsupa (ungi, beregi, máramarosi) összevonását. Július 1-jei hatállyal Podkarpatszka Rusz „nagyzsupa” lett Munkács székhellyel. A helyi igazgatási szervek működését a 1926. július 2-án kelt 106. sz. kormányrendelet szabályozta.

1928. július 1-jén Csehszlovákiában életbe lépett a közigazgatási reformtörvény (1927. július 14., 125. sz.).²¹ Podkarpatszka Rusz ettől fogva a köztársaság többi területeinek mintájára szervezett tartomány, székhelye Ungvár lett. Az egységes közigazgatás kétszintes: tartományi (országos) és járási hivatalok végzik az ügyintézését.²² Kárpátalján viszont az 1927. július 15-i 103. sz. kormányrendelet értelmében az országos elnök mellett továbbra is van kormányzó.²³

¹⁸ Antonín Rozsypal (1866–1937) Prágában, Bécsben és Zágrábban tanult jogot. A monarchiában és az első csehszlovák köztársaság megalakulása után is a cseh területeken volt kormánytisztviselő. 1923-tól alkormányzó, 1928-tól az országos hivatal elnöke lett Kárpátalján. Ellene volt az autonómiának, ám sokat tett az infrastrukturális, egészségügyi, oktatásügyi fejlesztések érdekében. 1937-ben nyugdíjazták, ezután visszatért cseh területre.

¹⁹ Iván Kurtyák (1888–1933) Az első világháború idején katonai cenzor volt Bécsben, majd 1918–19-ben tanfelügyelő Huszton. 1924–1933 között az Autonóm Földműves Szövetség parlamenti képviselője. Hosszú ideig vezette is a pártot, Magyarországról titkos támogatásban részesült.

²⁰ Bródy András (1895–1946) Pályáját tanítóként kezdte. Az Autonóm Földműves Szövetség egyik alapítója, később elnöke, illetve parlamenti képviselője. Pártját és őt magát is Magyarországról támogatták. 1938 októberében Kárpátalja első miniszterelnöke lett. Rövidesen letartóztatták, majd börtönbe zárták. 1939-ben a magyar parlament képviselőházának képviselője lett, kilátástalan harcot folytatott az autonómiaért. 1946-ban Ungváron kollaboráció vádjával elítélték és kivégezték.

²¹ Szövegét magyarul l. *A közigazgatás szervezéséről és az országos, valamint a járási választásokról szóló törvények ismertetése*. A vonatkozó törvények, rendeletek és joggyakorlatok alapján kiadja a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Concordia Könyvnyomda és Kiadóvállalat. Bratislava-Pozsony, [1927]. 12–56.

²² Az 1927. július 14-i 126. sz. törvény rendelkezett az országos és járási képviselőtestületi választások rendjéről. Uo. 12–56. Az állami hivatalok hatásköre módosult: az 1928. december 18-án kelt 186. sz. és 187. sz., valamint az 1936. december 5-én kelt 150. sz. kormányrendeletekkel. Kárpátalján járási és tartományi választásokat 1928-ban és 1935-ben (községi választásokat 1923-ban, 1926-ban, 1931-ben és 1935-ben) tartottak.

²³ A közigazgatással kapcsolatos kérdésekről: Їетръ П. Сова: Развитие подкарпатгорусскаго общинного и областного самоуправления. In: *Подкарпатська Русь 1919–1936*. Ред. Э. Бачинскаго. Ужгород, 1936. 68–70.

Az Országos Hivatal elnökét 1928. augusztus 1-jével nevezték ki Antonín Rozsypal addigi alkormányzó személyében, aki 1937. január 1-jei nyugdíjazásáig maradt állásban. Ezután a tisztséget nem töltötték be ismét csak az autonómia oly sokszor emlegetett „közelgő bevezetése” miatt. Az elnöki teendőket ettől kezdve Jaroslav Meznik addigi országos alelnök látta el az új fordulatig.

1933. június 15-én meghalt Anton Beszkid, Kárpátalja kormányzója, s ezzel újra kormányzóválság állt be. Csak 1935. februárjában nevezték ki Konstantin Hrabár²⁴ személyében Kárpátalja (harmadik) kormányzóját. 1937. június 26-án a parlament megszavazta a kormányzói jogkört szabályozó 172. sz. törvényt, amely október 8-án lépett életbe. Beneš köztársasági elnök ezt a lépést az autonómia „első fázisának” nevezte.²⁵

1938 szeptemberében Kárpátalján új lendületet vett az ukrán szervezkedés. Létrejött az Ukrán Népi Védegylet, illetve megalakult az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács. A komáromi tárgyalások megkezdése előtti napon, október 8-án ez a tanács és a Központi Orosz Nemzeti Tanács megalakította Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát, amely első memorandumában kinyilatkoztatta, hogy magát az önrendelkezéssel és önkormányzattal bíró összes ruszin terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja, s küldöttséget menesztett Prágába, hogy tárgyaljon az autonóm kormány megalakításáról. Másnap Jan Syrový miniszterelnök lemondatta Hrabár kormányzót, helyébe Iván Párkányit²⁶ nevezte ki. Október 11-én a cseh-szlovák minisztertanács beleegyezését adta a podkarpatszka ruszi autonóm kormány kinevezéséhez. Az autonóm kormány hivatalos neve ekkor: Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Miniszterelnök: Bródy András (az Autonóm Földműves Szövetség elnöke). Október 26-án Bródyt hazaárulás vádjával letartóztatták, Syrový Avgusztin Volosint nevezte meg az új miniszterelnöknek. Volosin kijelentette, hogy ragaszkodik az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozata értelmében Kárpáti Ukrajna etnográfiai integritásához, a néprajzi határokhoz, elutasítja a népszavazást. J. Tiso oldalán személyesen jelen volt november 2-án a bécsi Belvedere-kastélyban, ahol kihirdették a tengelyhatalmak döntőbírói határozatát. Podkar-

²⁴ Konstantin Hrabár (1877–1938) 1921-ig görög katolikus papként tevékenykedett kárpátaljai falvakban, majd később belépett a kormányzó agrárpártba. Különböző hivatalokat vállalt, volt bankelnök, Ungvár polgármestere, végül 1935–38-ban Kárpátalja kormányzója. A felerősödő autonómiamozgalom hatására javasolta a kormánynak a kormányzói jogkör kiterjesztését, a törvény azonban elkésett. Posztjáról lemondott és rövidesen meghalt.

²⁵ OL, K. 428., 716. csomó. 1937. X. 28.

²⁶ Iván Párkányi (1896–1997) 1918-ban Budapesten szerzett jogi diplomát. Állami hivatalnok volt különböző kárpátaljai településeken, majd 1924-től a köztársasági elnök hivatalában a podkarpatszka ruszi ügyek tanácsosa. Syrový-kormányban miniszterként látta el ezt a feladatot, majd egy igen rövid ideig Kárpátalja kormányzója volt. Utána visszatért prágai főtanácsosi posztjára. 1942-ben politikai okokból eltávolították tisztségéből, majd 1945-ben visszatért és fontos pozíciókat töltött be az államelnöki hivatalban egészen 1952-ben történt nyugdíjazásáig. Sokat tett a görög katolikus egyházért, amiért magas pápai kitüntetésben részesült.

patszka Rusz területéből 1523 km² (az ország rész 21,1 százaléka) Magyarországhoz került. Volosin kárpátukrán államát, melynek új központja Huszt lett, a hitleri Németország konzuli képviselő fenntartásával ismerte el.²⁷ A gyakorlati jelentőségtől megfosztva, 1938. november 22-én Prágában jóváhagyták a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt. A törvénytárban december 16-án 328. számmal hirdették ki.²⁸

Magyarország mindent megtett Kárpátalja egészének visszaszerzése érdekében.²⁹ 1938 őszén Kozma Miklós irányításával diverziót szerveztek az ún. „Rongyos Gárda” bevetésével, melynek tagjai között számos nyilas is volt.³⁰ Bár az akciót hivatalosan leállították, a határincidensek továbbra is folytatódtak.³¹ A beavatkozásra március 13. és március 20. között került sor.³²

Az 1938. évi területrendezés eredményeként közigazgatásilag az Ungvári (és a Nagykaposi) járás(oka)t az Ungvár székhelyű Ung vármegyéhez, a Beregszászi, Munkácsi, Tiszaújlaki (és Vásárosnaményi) járásokat a Beregszász székhelyű Bereg és Ugocsa egyesített vármegyékhez csatolták.³³

Az 1939. évi területrendezéskor Bereg és Ugocsa vármegyét kettéválasztották, a Beregszász székhelyű Bereg vármegye a Beregszászi, Munkácsi (és Vásárosnaményi) járásokat, a Nagyszőlős székhelyű Ugocsa vármegye a Nagyszőlősi (és Halmi) járás(oka)t, valamint a Máramarossziget székhelyű Máramaros vármegye a Técsői (Aknausuhatagi, Dragormérfalvi, Felsővisői és Máramarosszigeti) járás(oka)t foglalta magába.³⁴

A ruszinlakta területeket a vármegyarendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette. Külön

27 Kárpáti Ukrajna történetéről többek között: Вегеш М., Задорожний В.: *Велич і трагедія Карпатської України*. Ужгород, 1993.; Лемак В.: *Карпатська Україна 1938–1939 років: державно-правовий аспект*. Ужгород, 1993.; Вегеш М., Задорожний В.: *Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: деякі аспекти соціально-економічного і політичного розвитку*. In: *Український історичний журнал*, 1995, №2. 42–51. ; Боднар В., Вегеш М.: *Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938–1939)*. Вид-во УЖДУ, Ужгород, 1997.

28 *Sbírka zákonů a nařízení státu cesko-slovenského*. Ročník 1938. Částka 109. Vydána dne 16. prosince 1938. Obsah: (328. a 329.) 328. Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. – 329. Vyhláška o uplném znení predpisu o autonomii Podkarpatské Rusi.

29 A vonatkozó magyar törvények szövegében: a Felvidék és Erdély „visszacatolt”, a Délvidék „visszafogott”, Kárpátalja pedig „visszatért” terület. Kárpátalja története 1938–1944 között ukrán szemszögből: *Закарпаття під Угорщиною 1938–1944 рр.* Ред.: Маркусь В., Худанич В. Нью-Йорк–Чикаго–Ужгород, 1999.; Офіційний Р.: *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944)*. Інститут історії України НАН України, Київ, 1997.

30 Akérdés történetét I. Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. II. k. PolgART, Budapest, 2000. 549–572.

31 Találunk erre utalásokat az MTI-jelentésekben is. OL, K 428, 732. csomó; illetve foglalkozott vele a helyi sajtó.

32 Átvette ezeket a jelentéseket az MTI: OL, K 428, 1078. csomó, illetve részben megtalálhatók a miniszterelnökségi iratok között: OL, K 28, 136. csomó, 267/II. tétel. A Volosin-kormány történetének és a szóban forgó eseményeknek a kronológiáját igen pontosan közölte a *Насмун* c. lap 1940.III.16-i számában (a hivatkozott, nehezen hozzáférhető lap megtalálható: OL, K 28, 156. csomó, 323. tétel).

33 *Magyar Törvénykezés*, 1938, 36. sz. 572. ; *Budapesti Közlöny*, 1938, 284. sz. 2–4.

34 7.800/1940. M. E. rendelet. *Budapesti Közlöny*, 1940, 250. sz. 1–4. Életbe lépett 1940. XI. 26.; 912/1940. B. M. rendelet. *Budapesti Közlöny*, 1940, 264. sz. 7. A járási beosztást a 23.300/1940. B. M. rendelet szabályozta. *uo.* 7–16.

érdekessége ennek a területnek, hogy nem voltak mindenütt szabályosan meghúzott határok, és pedig amiatt, hogy egy-egy település két-két közigazgatási területre is tartozhatott.³⁵

A kormányzóság három kirendeltségre oszlott: ungi Ungvár székhellyel (Ungvidéki, Perecsenyi, Nagybereznai, Szobránci járások), beregi Munkács székhellyel (Munkácsvidéki, Ilosvai, Szolyvai járások), máramarosi Huszt székhellyel (Nagyszőlősi, Huszti, Ökörmezői, Técsői, Rahói járások).³⁶ 1940-ben a máramarosi kirendeltség Técsői járásának neve Taracvölgyire változott (székhelye Técső). Megszűnt a Nagyszőlősi járás, a községek részben a Husztihoz, a beregi kirendeltség Ilosvai járásához, illetve Ugocsa vármegyéhez kerültek.³⁷ A terület élén továbbra is kormányzó állt: Marina Gyula ideiglenes megbízással (1939. V. 20-tól 1939. VII. 7-ig),³⁸ majd Perényi Zsigmond (1939. VII. 7-től 1940. IX. 2-ig), Kozma Miklós (1940. I. X. 12-től 1941. XII. 7-ig), Tomcsányi Vilmos Pál (1942. I. 5-től 1944. IV. 5-ig), végül az 1944-es hadműveleti területen Vincze András altábornagy (1944. X. 15-ig).

Az időszak hosszasan vajúdo autonómia-tervezete Teleki Pál nevéhez fűződik: 1939. március 18-tól, amikor a miniszterelnök hivatalában a kérdéstről az első értekezletet tartotta, 1940. augusztus 5-ig, amikor visszavonta a parlament elé terjesztett törvényjavaslatot a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról. Ezzel a kérdés véglegesen a süllyesztőbe került. A közigazgatást a 6.200/1939-es M. E. rendelet szabályozta.³⁹

Az autonómia ügye kétségtelenül a fent vizsgált időszak egyik legfőbb kérdése, de nyilvánvalóan a ruszinok (kárpátoroszkok, ukránok) autonómiájáról van szó. Kárpátalja azonban nem fogható fel csak egy nemzet, nemzetiség ügyeként. Nem lehet úgy magyarságtörténetet sem írni, hogy azt nem vonatkoztassuk a többségi lakosság életeseményeire, amelyek többek között az indokot, a háttérrel, a lehetőségeket és azok korlátait adják. A podkarpatszka ruszi időszak magyar politizálásának egyik kulcskérdése volt az autonómiához való viszonyulás. A testvéri, őslakos érzést, összefogást hangoztató kárpátaljai magyar politikusok, magyarországi politikai erők burkolt támogatásával, folytatták az a politikát, amely a ruszin nemzeti gondolatot és a ruszinoknak megígért, de kárpátaljai, tehát az itt élő magyaroknak is szóló autonómia ügyét igyekeztek képviselni, még úgy is, hogy nem felvidéki magyarságban, hanem kárpátaljai magyarságban gondolkodtak.

³⁵ A kérdésre vonatkozó törvények és rendeletek elemzését ld. Fedinec Csilla: Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. In: *Magyar Pedagógia*, 1996/4. 367–375.

³⁶ 6.200/1939. M. E. rendelet Kárpátalja közigazgatásának ideiglenes rendezéséről. *Magyar Törvénykezés*, 1939, 323. sz. 329. ; *Budapesti Közlöny*, 1939, 140. sz. 1–3. Életbe lépett 1939. VII. 7-i hatállyal. *Budapesti Közlöny*, 1939, 146. sz. 5–7.

³⁷ A közigazgatásban eszközölt kisebb módosításokra nem térünk ki, jelentősebb a 23.301/1940. B. M. rendelet. *Budapesti Közlöny*, 1940, 264. sz. 16.

³⁸ Utána végig a kormányzóság időszakában a tanügyi osztályt vezette.

³⁹ *Magyar Törvénykezés*, 1939, 323. sz. 329.

Sajátos visszahatás erre az időszakra, s ezekre a történésekre az autonómia kérdésének kezelése 1938–1939 után. A határok az „anyaország” és a „részek” között szavakban sem tűntek el. Például az egységes Magyarországon az 1944-re kiadott Máriapócsi naptár a következő régiókra osztotta az országot: 1. Anyaország, 2. Felvidék (ide tartozónak fogta fel Kárpátalját is), 3. Erdély.⁴⁰

A sajtóban széles körben jelentek meg azok az írások – főleg 1939-ben –, melyek szöges ellentétben voltak az addig – a sorsközösségben – egyenrangúnak, autonómiára méltónak tartott ruszinok addigi megítélésével. Közös rendezési elve ezeknek az írásoknak, hogy a „nyomorban és műveletlenségben” élő nép számára – amely szélsőséges meghatározások szerint „nem tekinthető másnak, mint ruszinul beszélő és görög katolikus hitet valló magyarnak”, vagy „hungaroid-katolikus-szláv ötvözet”-nek – elegendő az 1868-as nemzetiségi törvényben leírtak valóra váltása, vagy „ha már mindenáron autonómiában akarjuk látni”, akkor elő kell venni az 1918:X. Néptörvényt. A többség kulturális autonómiában gondolkodott, a lényeg, hogy az ne bontsa meg „a magyar korona ezeréves integritását”. A határok tekintetében is előjött az a gondolat, hogy a vármegyerendszert lehetőleg meg kell tartani. Illés József országgyűlési képviselő megfogalmazásában „nem a magyarság felé szükségesek az autonómia kiépített sáncai [...] mint inkább az idegen érdekek által erősen kihangsúlyozott testvériség szeparatiztikus kísérleteivel szemben”. Imrédy Béla még miniszterelnökként 1938. szeptemberében, a határrendezések előtt tárgyalt Bródy Andrással, amire később így emlékezett vissza: „felvetette a kérdést, hogy hajlandók vagyunk-e Kárpátalja csatlakozása esetén bizonyos autonómiát adni? Akkoriban azt a kijelentést tettem előtte, hogy igen, azonban akkor sem precizíroztuk a dolgot, hanem igyekeztünk inkább homályban tartani, de mondom, határozottan elhangzott az az ígéret, hogy autonómiát adunk nekik. Hozzá kell azonban tennem, hogy ez természetesen attól feltételezetten történt, hogy önkéntes csatlakozás lesz, tehát egy ilyen elfoglalásszerű csatlakozás, ami szerintem lényegesen változtat a helyzeten és a korábbi ígéretnek alól erkölcsileg miniket tulajdonképpen fel is ment.”⁴¹ Az 1939-ben az első kárpátaljai kormánybiztosnak kinevezett Perényi Zsigmond szerint is: „igaz, hogy biztattuk őket autonómiával és csináltunk tervezeteket is, de ezt a csehekkel szemben csináltuk”.⁴²

Teleki miniszterelnök szerint „a mi segítségünkkel jöttek létre és részben itt is szerkesztődtek – magunk között vagyunk, ma már beszélhetünk róla – azok az autonómia-javaslatok és követelések, amelyekkel Kárpátaljának, Ruszinszónak népe Csehszlovákiával szemben előállott”, ám éppen ezért erkölcsi felelősséggel is jár a kérdés végleges megoldása.⁴³ Ebben azonban azok

⁴⁰ Országos Levéltár, K 28, 137. csomó, 271/II. tétel.

⁴¹ Egyed-iratok, MTA Kézirattár, Ms 10734/25.

⁴² Uo.

⁴³ Uo., Ms 10734/20.

a politikusok sem támogatták, akik a 20–30-as években a kérdés exponensei voltak.

Kárpátalja nehezen kezelhető ügy lett a magyar kormány számára. A helybeli lakosság körében visszatetszést keltett az életszínvonal nyilvánvaló romlása, a liberális csehszlovák demokráciához képest a vélemény szabadságot sokkal inkább kordában tartó Horthy-rendszer. Novákovits Béla, Kárpátalja katonai közigazgatásának vezetője már 1939 júniusában figyelmeztette feljebbvalóit: „a lakosságnak a magyar állami eszme szempontjából kedvező hangulata nyugtalanná kezd válni”.⁴⁴ Fenczik István, a „fasiszta” szervezetet irányító országgyűlési képviselő is, aki mindvégig lojális maradt a magyar kormányhoz, a miniszterelnökséghez 1939 augusztusában intézett bizalmas levelében a lakosság hangulatának lényeges rosszabbodásáról számolt be. Az okok között többek között felsorolta, hogy „a katonai parancsnokok túlkapásai nagy elhidegülést váltottak ki, mert sok becsületes magyarorosz alaptalan vádak és intrikák áldozatául esett”, valamennyi hivatalban „a tisztviselők legnagyobb része az anyaországiakkal lett betöltve”, a „görögkeleti vallás” gyakorlása akadályokba ütközik.⁴⁵ Hasonló értelemben nyilatkozott számos más, magyar és nem magyar közszereplő. Sérelmes volt az is, hogy nem kaptak komoly szerepet a csehszlovák időszakban vezető szerepet betöltő magyar politikusok, vagy egyfajta skizofrén állapotba kerültek azzal, hogy már nem gondolták komolyan a ruszin autonómiát. Új emberek kerültek pozícióba, olyanok is, akik az 1938–39-es katonai akciók támogatásában kerültek először előtérbe. A „húszéves küzdelemben kivívott” intézmények megszűntek, illetve beolvadtak a hasonló magyarországi intézményekbe, noha a „kárpátaljaiak” a „szlovenszkóiakkal” szemben kialakított egyfajta szuverenitásukat az „anyaország” kötelékében sem kívánták volna feladni, ami azonban nem illett bele az integráns Magyarország képébe. Súlyos teherként jelentettek a különböző igazoltató bizottságok és a zsidókérdés. A zsidóság sorsa Kárpátalján különösen tragikus volt. Egy részüket a németek által megszállt belső ukrajnai területekre szállították, más részüket Németországba deportálták.

Összefoglalásként vessük össze azokat a dokumentumokat, amelyek alapvetően meghatározták Kárpátalja közigazgatási berendezkedését:

⁴⁴ OL, K 28, 123. csomó, 237. tétel.

⁴⁵ OL, K 28, 136. csomó, 267/II. tétel.

<i>1918. évi X. Néptörvény (1918. XII. 25.)</i>	<i>Generalny Statutum (1919. XI. 8.)</i>	<i>1939. évi 6.200. M. E. rendelet (1939. VII. 7.)</i>
Ruszkra Krajna (2. §)	Podkarpatszka Rusz, Ruszinszkó (III/1. pont)	kárpátaljai terület
ruszin autonómia (1. §); „a nem ruszin nyelvű népesség helyhatósági és kulturális auto- nómiája biztosítottatik” (9. §)	a kárpátaljai ruszin terület autonómiája (I/1. pont)	ideiglenes rendezés, amíg az önkormányzat kérdését törvény nem rendezi
határok a békekötésig függőben (2. §)	határok a párizsi békekonferen- cia által megállapítva (II. pont)	1939. évi 14.500. B. M.
a „ruszin (ruthén) nemzetet” „nyelve használatának körében” „teljes önrendelkezési jog illeti meg” (1. §)	hivatalos a „ruszin nyelv” (III/2.); ld. még az 1920. évi 122. sz. nyelvtörvényt, és az 1926. évi 17. sz. végrehajtási rendeletét	„hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz” (11. §)
kormányzóság (5. §) élén a kormányzóval (7. §)	Ruszin Autonóm Direktórium, élén az ideiglenes adminisztrá- torral (IV. pont)	kormányzói biztos (1.§) „vármegyei törvényhatóságokat megillető szabályrendelet-alkotási jog- kör”-rel, főispán és tankerületi kir. főigazgató egyszemélyben (2. §)
	Módosítások: 1. 1920. évi 356. sz. kormány- rendelet: a direktórium helyett kormányzóság, az adminisztrá- tor helyett kormányzó; megszű- nik a párhuzamos polgári köz- igazgatási hivatal; 2. az ún. közigazgatási reform- törvénnyel Podkarpatszka Rusz is nagyzsupa, a kormányzóval és hivatalával párhuzamosan meg- jelenik az ún. országos hivatal; 3. az 1937. évi 172. sz. törvény a kormányzói jogkör kiterjeszté- séről: „hatásköre egyelőre a nyel- vi, iskolai és felekezeti ügyek- ben, valamint a helyi közigazga- tás ügyeiben”; az országos hiva- tal döntéseit megfellebbezheti a belügyminisztériumnál	a tisztségviselőkről: a „kinevezés ideiglenes és bármikor visszavon- ható” (13. §); az a hivatalnok, aki „a jelen rendelet alapján tör- tént kinevezését közvetlenül megelőzőleg Magyarország egyéb területén rendszeresített álláson szolgálatban állott, ezt az állást továbbra is megtartja és a kinevezés tartama alatt őt fize- tés nélkül szabadságot kell” (15. §)